

İslam Kentinde Vakıfların Ticaret Bölgesinin Oluşumu Üzerine Etkisi: Hayrat-Akar İlişkisinin Döngüsel Doğası

Methiye Gül Çöteli*

Öz

Bir hayırseverlik kurumu ve bir çeşit maneviyat, dindarlık ikonu olmanın ötesinde, vakıfların İslam kentlerinde kentsel mekânların oluşturulmasında etkisi vardır. Dini ve kültürel hizmetler, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri, altyapı ve bayındırlık, sosyal güvenlik ve yardım hizmetleri, hayırseverlik hizmetleri gibi İslam kentinde gerekli olan birçok hizmet, vakıflar olarak kurulan fonlar aracılığıyla sağlanmıştır. Bu araştırmada, İslam şehrinin morfolojik izlerinden biri olan tarihi ticaret bölgesinin (çarşı) oluşumu ve gelişimi üzerinde vakıfların etkisini incelemek ve ticari mülkler ile dindar bir hareket olarak inşa edilen hizmet binaları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmada İslam şehirciliğine vakıfların katkısı Kayseri’de çarşının gelişimi üzerinden analiz edilmiştir. Bu çalışma vakıfların İslam kentlerinin kentsel ticari altyapılarının kurulması ve yönetiminde önemli katkılara sahip olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Vakıf kurumu, İslami şehircilik, kentsel mekân, kentsel ticari donatılar, mülk, tarihi ticaret bölgesi, çarşı.

The Impact of Waqfs on the Formation of Historical Commercial Zone: The Cyclical Nature of the Property and Charity Relation

Abstract

Beyond being an institution of philanthropy and a type of spirituality – piousness icon, the waqfs have impact on the creation of the urban spaces of Islamic cities. Many services required in the city, like religious and cultural services, education services, health services, infrastructure and public works, social security and support services, and philanthropy services, have been provided through funds established as waqfs. This research is intended to examine the impact of waqfs on the formation and development of historical commercial zone (bazaar) which is a morphological trace of the Islamic city and to reveal the relationship between commercial properties and service buildings of waqfs erected as a pious act. The contributions of waqfs to Islamic urbanism have been analysed in the development of bazaar, through the main example of Kayseri. This study has shown that waqfs have important contributions in the establishment and management of the urban commercial infrastructures of Islamic cities.

Key Words: Waqf institution, Islamic urbanism, urban space, urban commercial facilities, property, historical commercial zone, bazaar.

* Bursa Teknik Üniversitesi Doğa Bilimleri, Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 16330 Yıldırım Bursa, Türkiye; methiye.coteli@btu.edu.tr, arctyler@gmail.com

1. Giriş

20. yüzyılın başından bu yana geçerliliği tartışmalı bir kavram olan “İslam kenti” kavramı ve İslam kenti modeli üzerinden Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Akdeniz’de Müslüman toplumların kurdukları ve yaşadıkları şehirlere ilişkin sayısız analiz ve söylev üretilmiştir. Bunların her biri Batılı muadillerinden farklı değişkenler barındırdığı düşünülen İslam kentinin kentsel yapısını daha iyi tanımlayabilmeyi, açıklayabilmeyi ve somut niteliklerini soyut olarak gösterebilmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda İslam kentinin, dini kuralların çizdiği genel çerçeve içerisinde hukuk kuralları, sosyal standartlar, ahlaki değerler ve estetik normlar ekseninde teşekkül eden yaşam dokusunun ortaya çıkardığı bir yerleşme olduğu söylenebilir.

Falahat’a göre (2013) Fransız oryantalist araştırmacılar William ve George Marçais, Jean Savaget, Roger Le Tourneau, Robert Brunschvig ve Gustave von Grunebaum tarafından başlatılan İslam kenti özelindeki araştırmalar anıtsal yapılardan kentsel doku-form çalışmalarına dönüşmüştür. Hiç şüphesiz ki İslam kenti formunda en belirgin yapısal form, cami ve onu sarmalayan çarşı; bir başka deyimle iş ve ticaret merkezidir. Ancak İslam kenti kavramıyla neredeyse tamamen üst üste çakışan ve İslam kentini karakterize eden bir diğer kavram ise “vakıf”tır.

Vakıf “bir malın mâliki tarafından dinî, içtimaî ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsisi şeklinde özetlenebilecek hukukî bir işlemle kurulan ve İslâm medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır müessesesi” olarak açıklanır. Temelinde insanlığa karşı sorumluluk hissi, iyilik, şefkat, yardımlaşma/dayanışma duygusu gibi değerler olan bir hayır kurumu olması sebebiyle vakıf kelimesi “mevkufe, muharreme, müebbede, câriye” gibi sıfatlar eklenerek sadaka kelimesi ile yan yana kullanılmıştır (Günay, 1986: 475-76, Yediyıldız, 1986: 479). Genç’e göre (2014: 15) vakıflar “iktisadî hayatın devamını garanti altına alan birinci derecede hayatî, vazgeçilmez bir kurum”dur. Zira din, eğitim ve öğretim; kültür; yapım, bakım ve restorasyon;

sağlık; hayri ve sosyal yardım; güvenlik; ulaşım; temizlik; ekonomik altyapı; şehircilik ve savunma hizmetleri gibi birçok kentsel hizmetler vakıflar aracılığıyla topluma ulaştırılmaktadır (Berki, 1965; Ateş, 1982, 1988). Bu hizmetler vakıf mallarından elde edilen gelirlerle finanse edilmekte ve devamlılık sağlanmaktadır. Hizmetlerin/hayratın sürdürülebilirliği için kervansaray, han, bedesten (kaysâriyye, funduk), dükkân, gıda satış yerleri gibi ticarî binalar; şeker, sabun, demir, cam, dokuma, mum, bezir gibi maddelerin üretim atölyeleri ile değirmenler, fırınlar, yağ sıkma makineleri (cendere) gibi imalathaneler; hamamlar ve kahvehaneler gibi toplumsal kaynaşma mekânları; hem kira hem bahçe ve bostanlardan aynı ödemeler yoluyla gelir sağlayan tarım mülkleri bağışlanmaktadır (Yediyıldız, 1986: 484). Vakfa gelir getirici bir gayrimenkul olan tüm yapılar vakıf kurumunun akarlarını oluşturmaktadır. Ayrıca hayvan, alet-edevat, gemi, köle, para gibi menkul mallar da vakfedilmektedir (Günay, 1986: 478).

İslam kentinde vakıf kurumu – imaret/hayrat siteleri/külliyeler ile kentlerin oluşumuna (Barkan, 1942) ve yeniden gelişimine (Yenen, 1988) yani kentleşme ve kentsel büyümeye katkıda bulunmuştur. Dahası toplumsal amaçlı olmalarına karşın vakıf kurucuları gayrimenkul sektörünün öncülerine (*developers*) benzer bir rol oynamış ve böylece vakıflar Müslüman kentlerinin korunmasında rehabilitasyon ve kentsel yenileme projelerinin kâr amacı gütmeyen, sivil, merkezi hükümete bağlı olmayan doğrudan uygulayıcısı olmuşlardır (Nour, 2015). Pirbabaie’ye (2008: 6) göre vakıflar tarihi kentte mekân duygusu yaratmada, mekânın oluşumu ve yeniden inşasında önemli bir role sahiptir ve vakıf mülkleri kentin hem somut hem somut olmayan kültür mirasını oluşturmaktadır.

Bu araştırmada vakıfların İslam kentinin morfolojik (dış görünüş, yapısal özellikleri) izlerinden biri olan çarşı yapılanmasının oluşumu ve tarihi ticaret bölgesinin gelişimi üzerindeki etkisini incelemek ve ticari işletmeler (akarlar) ile hiz-

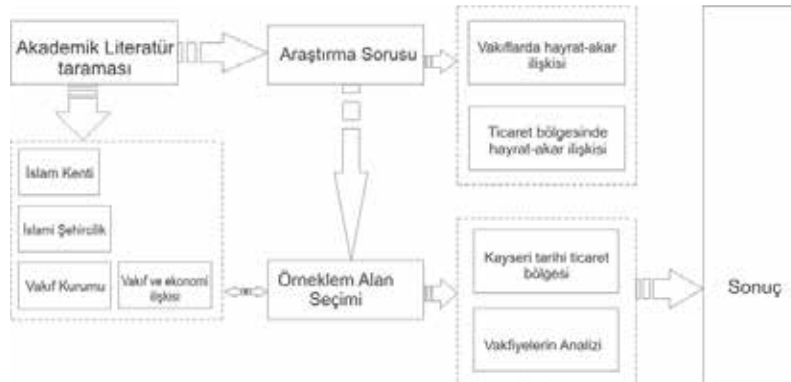
met verilen yapılar (hayrat) arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmada vakıfların kentsel ticari donatılar üzerinde nasıl ve ne yoğunlukta bir önemi olduğu, vakıf mülklerinin çarşı içinde hangi gayrimenkulleri kapsadığı sorularına yanıt aranacak ve İslam kenti üzerinden genel sonuçlara ulaşılabilecektir. Böyle bir araştırma tarihi ticaret bölgesindeki vakıfların etkisini gösterdiği gibi aynı zamanda çarşı bölgesindeki hayrat ve akar arasındaki karşılıklı ilişkiyi gözler önüne serecektir.

Araştırmada tarihsel araştırma yöntemi benimsenmiştir (bkz. Şekil 1). Bu bağlamda araştırmada akademik literatür taraması yapılacaktır. Vakıflar-imaret siteleri/külliyeler yoluyla gelişen Kayseri kentinin Osmanlı ve Selçuklu döneminde önemli bir etkiye sahip olan tarihi ticaret bölgesi, hayrat-akar ilişkisi doğrultusunda vakıfların çarşının oluşumuna etkisini açıklamak amacıyla örnek olarak kullanılacaktır. Zira kentin tarihsel gelişiminde temel ekonomik sektör olarak ticaretin ayrı bir özelliği vardır. Araştırmanın en geniş verilerini Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan çarşı bölgesine ilişkin yalnızca Osmanlı dönemine ait bazı vakfiye kayıtları oluşturmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde İslam kent formu ile vakıflar ve ekonomi ilişkisinin Osmanlı döneminde geçirmiş olduğu tarihsel gelişim ele alınacak; ikinci bölümde Kayseri örneği üzerinden ticaret bölgesindeki hayrat-akar ilişkisi analiz edilecek; son bölümde ise elde edilen bulgular ışığında sonuçlar ortaya konacaktır.

1.1. "İslam Kenti"

İslam kentinin morfolojik nitelikleri; kent dokusu, ulaşım ağı vb. üzerindeki sorgulamalar bakış ve yöntemsel açıdan üç farklı dönem (bkz. Tablo 1) itibarıyla kentsel yapının temel öğeleri konusunda keskin çıkarımlarla sonuçlanmıştır. İlk önermeler arasında William Marçais (1928: 88), İslam kentinin en temel öğeleri olarak Cuma namazının kılındığı bir Ulu Cami, cami yakınında bir çarşı/pazar alanı ve bunları çevreleyen alanda kamuya açık hamamların olduğunu savunmaktadır. George Marçais'ye göre (1957) İslam kentinin fiziksel niteliklerinden biri olan cami çevresindeki çarşı alanında kazara meydana gelmemiş bir hiyerarşik düzenleme bulunmakta ve ticaret alanları ile konut alanları birbirinden ayrılmaktadır. Bunun yanı sıra Von Grunebaum (1961: 145) İslam kentinin Cuma Camisi ve çarşıdan oluşan iki odak noktası olduğunu belirtir. İslam kentinde çarşının ayrıştırıcı bir nitelik olduğu Sauvaget (1941) tarafından da onaylanmasına karşın çarşı için antik dünyanın klasik kentlerinin "yalnızca kolonatl caddesinin yozlaşmış bir kalıntısı" olduğu eleştirisini getirmektedir. Ancak Louis Gardet (1944, 1954) ve Wirth (1975, 2001) İslam kent yapısının başlıca vasfı olarak "suk (suq)" yani çarşıya işaret etmekte ve önemi üzerinde durmaktadır.

Ira Marvin Lapidus, Albert H. Hourani, L. Carl Brown, Eugen Wirth vb.'nin İslam kentine yaklaşımları ise kültürel ve sosyolojik bir zeminde yükselmiş ve İslam kentinin yapısı sosyolojik

Şekil 1. Araştırma tasarımı

ve kültürel nitelikleri; sosyal ahlak ya da sosyal kurumların tezahürü olarak yorumlanmıştır. Bu nedenle İslam toplumu, Müslümanlar ve İslam kültürü bağlamında daha açık ve sistematik bir biçimde İslam kentini açıklamaya çalışan Lapidus (1969) İslam kentinin kentsel öğelerini; kale, saray (yönetici merkez), Cuma camisi, hanlar, bedestenler ve açık pazar alanlarının oluşturduğu kent merkezi, mahalleler ve dış mahalleler olarak tanımlamaktadır. Lapidus'un görüşüne yakın bir biçimde olan Hourani'ye göre (1970) İslam kenti bir kale, bir kraliyet yerleşkesi/konağı ile ulu cami, dini okullar, pazarlar (*qaysaria*) ve tüccarlara, zanaatkârlara ayrılmış özel mekânlar barındıran bir kentsel merkez içerir. Ancak bunlar arasından Richard Ettinghausen (1973) "eğri dar yollar sendromunun (*the syndrome of the crooked lanes*)" İslam kentini olumsuzlamanın nedeni ve toplumsal konularda organizasyon eksikliğinin delili olarak yorumlanamayacağını savunur. Zira İslam kentinde genellikle ana merkez ve eksen oluşturan çarşı yapılanmasının dükkânlar, atölyeler, hanlar ve diğer önemli binalar ile dolu ikincil sokaklar meydana getirmesi ve bunların çevresinde de konut alanlarının bulunması "kesin bir kentsel organizasyon dokusu" olduğunu gös-

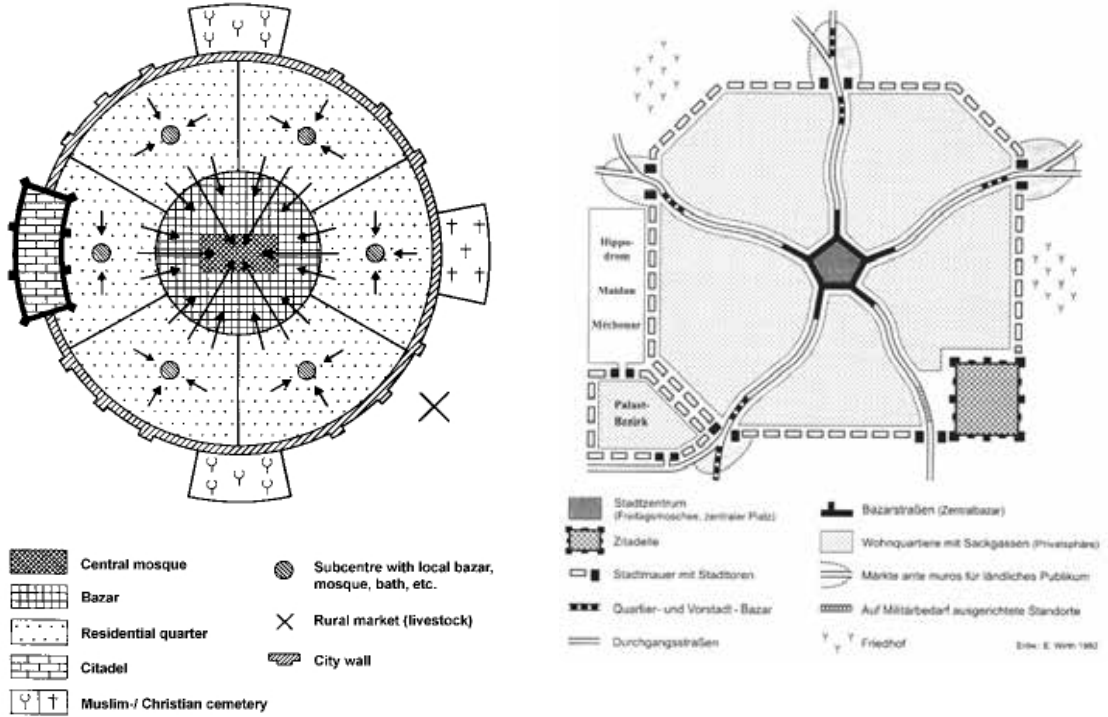
termektedir (Ettinghausen, 1973: 305).

Abu-Lughod, Nazar Alsayyad ve A. Raymond öncülüğündeki yeni yaklaşımlar ise İslam kenti kavramına dair genellemelerin ve olumsuzlamaların hatalı değerlendirmeler içerdiğini, İslam hukukunun gereklilikleri çerçevesinde kentin okunması gerektiğini ve bu nedenle İslam kentinin Batılı kentlere göre anormal ve anarşik yapıya sahip bir kent yerine kendine özgü nitelikler ihtiva eden karmaşık bir sistem olarak algılanmasının doğruluğunu savunmaktadır. Dolayısıyla Raymond (2005: 214) İslam kentinde düzensiz sokak ağı veya kendi ifadesiyle "anarşik İslami sokak-planı klişesini (*the stereotype of an anarchic Islamic street-plan*)" kentin başlıca ticaret sokaklarındaki düzenliliği göstererek reddetmektedir.

Bu tartışmalar ışığında İslam kentinin fiziksel nitelikleri ve morfolojik özelliklerinin soyut olarak ifadesi bir "İslam kenti modeli" (bkz. Şekil 2) ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Buna göre kent için öncelikli öneme sahip İslam ibadet yapısı olan camiye merkeze alan şemada çarşı hiyerarşik bir yapılanma içinde caminin çevresine sarılmış olarak gelişmektedir.

I. Dönem	Maghribi Ekolü	William Marçais	(1928)
		George Marçais	(1939, 1957)
		Robert Brunschvig	(1947)
		Roger Le Tourneau	(1957)
	Şam Ekolü	Jean Sauvaget	(1934, 1941)
	İki ekolün birleşimi	Gustave von Grunnebaum	(1955, 1961)
II. Dönem	Revizyonist fikirler	Ira Marvin Lapidus	(1969)
		Albert H. Hourani	(1970)
		L. Carl Brown	(1973)
		Eugen Wirth	(1975, 2001)
III. Dönem	Temel eleştiriler / Yeni Yaklaşımlar	Janet Abu-Lughod	(1987)
		Nazar Alsayyad	(1991)
		Andre Raymond	(1994, 2008)

Tablo 1: İslam kenti kavramı ve modelinin dönemsel gelişimi

Şekil 2. İslam kenti modeli (Dettmann, 1969: 65; Ehlers, 1991'den) (Wirth, 1982; Will, 2007: 21'den)

Müslümanların çoğunluk halinde yaşadıkları yerleşmelerin plansız, karmaşık, kaotik, düzensiz ve lâbirenti andıran nitelikte olduğunu sıklıkla ve benzer bir dil ile ifade eden batılı oryantalist tarih, mimarlık ve kent araştırmacıları tarafından icat edilmiş olan İslam kenti kavramının önyargılı bir düşünce olduğunu kabul edenlerin ve özellikle bu kavramı kullanmaktan çekinenlerin aksine, Halil İnalçık külliyeleri, camileri, çarşıları, hanları, hamamları ve mahalleleriyle İstanbul'un vakıf-imaret kurumuna dayalı bir İslam şehri olduğu üzerinde derinlemesine bir çalışma ortaya koymuş ve görüşünü şu ifadelerle özetlemiştir:

“Osmanlı şehri İslami şeriatı idealine dayanan ve bu ideali yansıtan belirli bir fiziki ve sosyal organizasyona sahipti. Şehrin bir tarafta bedestan, ana çarşı, dükkânlar ve kervansaraylar ile ticari-sınâî bir bölgeye, diğer taraftan da yerel cami etrafında tanzim edilen mahalle topluluklarıyla bir yerleşim bölgesine ayrılması tamamen İslami kavramlara dayanmak-

taydı.” (İnalçık, 1995: 264)¹ Buna göre İslam Şehrinin fiziki organizasyonunda iki bölge; çarşı bölgesi ile bu bölgeden ayrıştırılmış konut alanlarının bulunduğu *yerleşim bölgesi* dikkat çekici bir niteliktedir. Her iki bölge hem işlevsel hem morfolojik farklılıkları itibarıyla İslam şehrinde karma bir kentsel doku üretmiştir. Bu doku düzenden düzensizliğe, basitten karmaşığa, genelden özele doğru giden birlik içinde çeşitlilik/değişkenlik gösteren bir denge üzerine kuruludur. Bu nedenle Batılı/Avrupa merkezli şehir modellerine doğası gereği benzer değildir.

2. Vakıf Müessesesi Ve Ekonomi İlişkisi

Eşitliği kurmaya ve korumaya dayanan Osmanlı iktisadî sisteminde toprak, emek, nakdi ve fiziki sermaye üzerinde sıkı denetim ve müdahale mekanizması 18. yüzyılın sonlarına kadar ayakta kalmıştır. Genç'e göre (2014: 16) sistemin temel hedefi “kaynakları mümkün olduğu kadar eşit bölmüşürmek, ...tam istihdam sayesinde herkesin refahtan faydalanmasını

¹ İnalçık, İslam kenti için İslami kurumları aşırı idealize eden görüş ile tamamen olumsuzlamaya dayalı düşünce arasında bir ortayolun bulunması gerektiği kanaatini savunmaktadır.

temin etmekte. ...eşitliğin bozularak bir grubun zenginleşmesi istenmezdi... Amaç zenginliği yok etmekten ziyade fakirliğin ortaya çıkmasını önlemektir." Küçük ölçekli işletmelerden oluşan sistemde hukuk kuralları içinde uygun olarak karşılanan %5-10 ve daha da düşük bir oranda kâr haddi çok sınırlı bir sermaye birikimi sağlayabilmekteydi (Genç 2014: 12-13, Ergin 1922: 407-408). Diğer yandan devletin yönetim kadrolarında bulunanlar gelirlerinden tasarruf ederek servet sahibi olabilseler bile devletin mal varlığına el koyma yetkisi (müsadere) ile bireylerin elinde sermaye birikiminin önüne geçilmiştir (İpşirli, 2006).

Devletin kontrolü altında ancak yönetimi dışında kalan vakıf müessesesi ile servet sahipleri hem mal varlığına el konulması riskini bertaraf etme, hem vakıf sahibinin adını dünyada ebedi kılacak hâyır işleri gerçekleştirme imkânına sahip olmuştur (Baer, 1969: 79; Barnes, 1987: 84; Gibb ve Bowen, 1950: 169; Çizakça, 2000: 6; Pamuk, 2007: 84). Ancak Gerber (1998: 157-158) ve Abou-el-Hac (2000: 83) müsadere riskinin fazlaca bir ehemmiyeti olmadığını savunmaktadır. Zira askeri sınıfın dışında tüccar, esnaf ve zanaatkârlar tarafından da vakıflar kurulmuştur (Koyuncu Kaya, 2014). Örneğin; 18. yüzyılda vakıfların % 90'ı askerî sınıf ve/veya yakınları tarafından; %10 ise reaya sınıfından olan kişilerce kurulduğu bilinmektedir (Yediyıldız, 2003:160-164). Benzer bir biçimde Çiftçi (2011: 641-642) Osmanlı'da vakıfların özellikle kentlerde özel mülkiyetin varlığı nedeniyle ne hayır yapma duygusundan ne de özel mülkiyeti güvenceye alma ihtiyacından kaynaklandığını ve vakıfların 16-18. yüzyıllar için "özel mülkiyeti aşan ve piyasa ekonomisindeki rekabet koşullarını baltalayan, özel mülkiyet üstü yapılanma" olduğunu iddia eder.

Osmanlı ekonomisi ilkelerinden biri olan *fiskalizm* devletin gelirlerini maksimum seviyede artırmak, diğer yandan devlet harcamalarını minimum seviyede tutmak şeklinde bir sistem tanımlamaktadır (Genç, 2005). Vakıf mües-

sesinin varlığı nedeniyle gelir dağılımındaki adaletsizlik ve buna bağlı olarak oluşan sınıf farklılıkları ve toplumsal ayrışma Osmanlı toplumunda gelişme zemini bulamamış ve bireylerin sermaye birikimleri "sosyalleştirilip kamu hizmetine" (Akbulut, 2006: 65) yönlendirilmiştir. Ertem'e göre (2011) vakıflar aracılığıyla üst gelir grubunun servetinin bir kısmını kendi mülkiyetinden çıkararak toplumsallaştırması ve gelirin alt gelir grubuna hizmet, gelir ve istihdam şeklinde yayılması sayesinde toplumda gelir dağılımında kendiliğinden bir dengelenme söz konusudur.

Vakıflar eğitim, sağlık, sosyal yardım, ibadet ve bayındırlık gibi hizmetlerin sağlanması konusunda devletin yükünü üzerine almış ve Osmanlı ekonomisinin yaklaşık %15-20'si vakıflara emanet edilmiştir (Armağan, 2006: 169-171). Araştırma sonuçlarına göre; zirâî işletmecilik, imalat sanayi, ticaret, gayrimenkul sektörü, istihdam ve para konularında etkili olan vakıfların 17. yüzyılda Osmanlı ekonomisinin % 15,97'sini (Yüksel, 1998: 14), 18. yüzyılda % 26,80'ini (Yediyıldız, 1985: 151) 19. yüzyılda ise % 15,77'sini (Öztürk, 1995: 25) kontrolü altında tuttuğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca söz konusu hizmetlerin yürütülebilmesi için personel çalıştırılması ve karşılığında maaş ödenmesi nedeniyle vakıfların Osmanlıda istihdamı arttırıcı yönde katkıda bulunduğu örnekleri ile sabbittir (Güran, 2006).

Buna rağmen 19. yüzyılda (1826) ıslahat gerekçesiyle vakıfların Evkâf-ı Hümayun Nezâreti adı altında merkezileştirilmesi eylemi kurumsal işleyiş mekanizmalarını çalışmaz hale getirmiştir (Köksal, 2014: 348). 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Osmanlı kentlerinde vakıf eliyle kurulan imaret sistemi yani külliyeler yerine yeni kamu binalarının devlet eliyle inşa edilmesi anlayışı hâkim olmuş ve böylece vakıflar yalnızca cami ve türbe yapılarının kurucu sıfatına gerilemiştir (Cerasi, 1999: 289). 1856 yılından itibaren ise belediye teşkilatlanmasının şehirlerde yaygınlaşması sonucunda vakıfların

kurumsal olarak küçülme sürecinin tamamlandığı söylenebilir.

Netice itibarıyla vakıf müessesesinin devletin/kamu yönetiminin kent ekonomisindeki katkı payını, kamusal yatırım maliyeti harcamalarını azaltan sosyal bir İslami kurum olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Dolayısıyla kentleşme ve mekânsal büyüme (urban growth) sürecinde külliyeler eliyle kent üzerinde etkisi görülen vakıf müessesesi kent ekonomisiyle derinlemesine ilişkilidir.

3. Kayseri Tarihi Ticaret Bölgesinde (Çarşı) Hayrat-Akar İlişkisi

Kayseri şehrinde² M.Ö. 3500 yıl öncesine kadar uzanan yerleşme geçmişi aynı zamanda zengin bir ticaret tarihine sahiptir. Ticaret yaşamının hareketli geçtiği bir tarih öncesi yerleşme nüvesi olan Kültepe-Kanesh Karum (M.Ö. 2000-1600) ile Kuzey-güney ve doğu-batı yönünde uzanan ticaret yollarının düğüm noktası olan bugünkü mevkiindeki Kayseri şehri ticaret tarihinin bölgedeki gelişimini ortaya koymaktadır.

Evliya Çelebi'nin (1970) detaylı anlatımı ile Kayseri çarşı ve pazarlarının fiziki görünümü şu şekilde dile getirilmektedir: "Kayseri'nin de Bursa ve Edirne gibi iki yerde kâgir kapalı çarşısı vardır. Biri kuyumcular ki her türlü kıymetli eşya ve mücevherler bulunur... Büyük bedestende zengin tüccarlar alış veriş edip nice çeşitli kumaşlar satın alırlar. Büyük çarşılardan Uzun Çarşı gayet süslüdür...". Buradan Kapalı Çarşı, Bedesten ve Uzun Çarşı'nın ticaret bölgesi içinde göze çarpan yapılar olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu yapılar ve çarşılar arasında bazıları vardır ki diğerlerinin inşasını ve bölgenin alansal olarak yayılımını etkilemiş görünmektedir. Çarşı bölgesinin formunu ve morfolojik evrimini (bkz. Şekil 3) ticaret yapıları üzerinden izlemek mümkündür.

² Kayseri şehrinin yaklaşık M.1080 yıllarında Danişmendliler; M.1169 yılında da Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan tarafından Selçuklu ülkesine dâhil edildiği belirtilmekte (Usul, 2007: 23-24) ve böylece Türk-İslam dairesi içerisine girdiği bilinmektedir.

3.1. Çarşının Fiziksel Evrimi

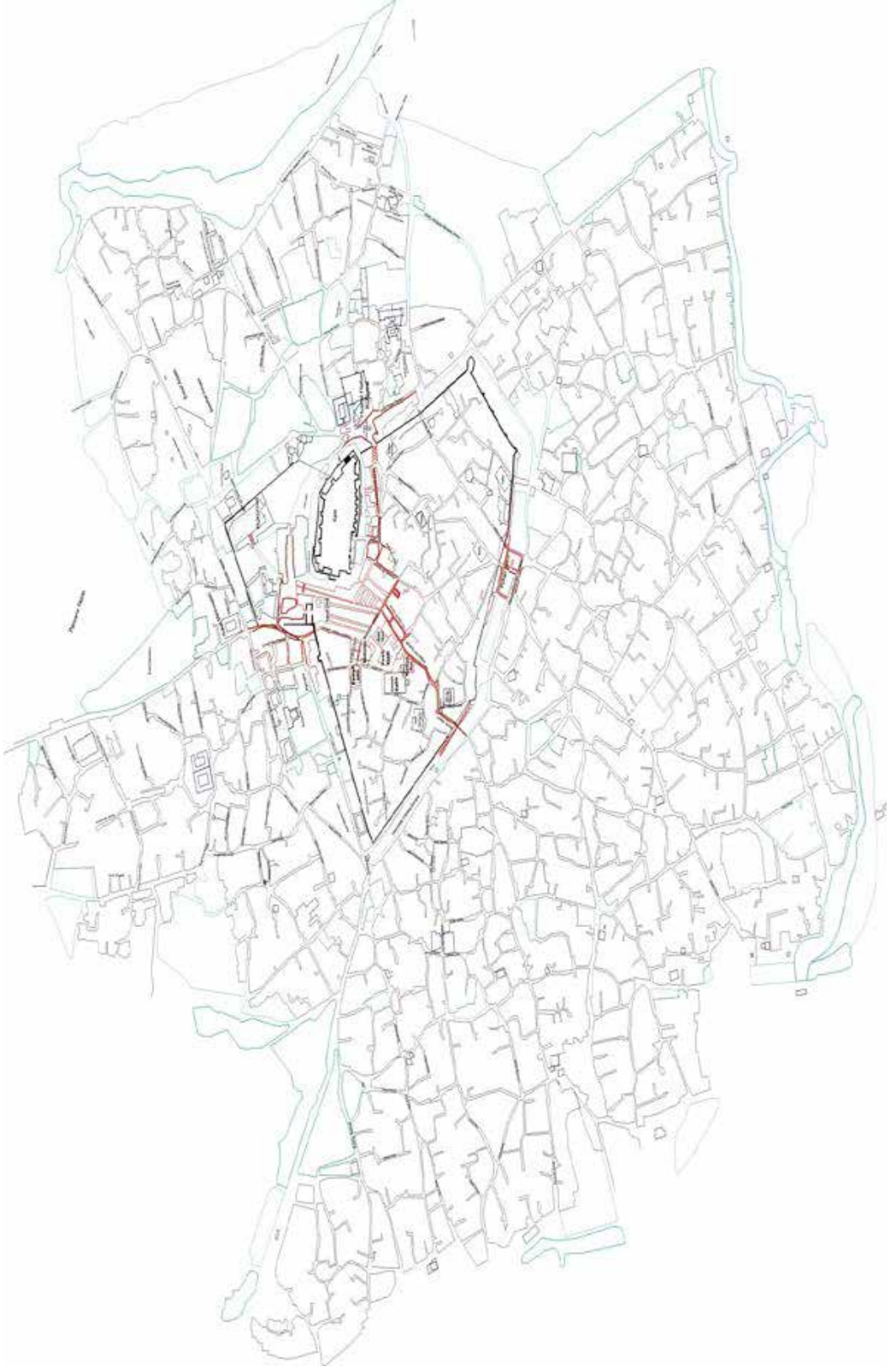
Kayseri'nin tarihî ticaret bölgesi, İstanbul ve Bursa'dan sonra Anadolu coğrafyasının günümüze gelebilmiş önemli geleneksel çarşılarından biri olarak kabul edilir (Özdoğan, 1948: 86). Ticari bölgede fiziki yapılaşma Selçuklu dönemine dayandırılmasına karşın esas gelişme şehrin Osmanlı hâkimiyetine geçmesi ile ortaya çıkmakta ve ticaretin canlılığı devam ederek gün geçtikçe şehrin ticari önemi artmaktadır (İnbaşı, 1992). Bölge içinde pek çok cami, medrese, kilise, han, hamam ve bağımsız dükkânlar, mağazalar, odalar inşa edilmiştir. İnşa faaliyetlerinden şehrin önde gelen yönetici, askeri sınıfının önemli bir payı olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir.

Osmanlı öncesi dönemi kaynaklarında ismi bulunmayan "Bezzazlar Çarşısı", 1477 yılında inşa edilerek Osmanlı döneminin dışkale surları içinde bulunan en erken tarihli çarşısı unvanını almıştır.³ Bu tarihten itibaren pek çok sayıda ticari işleve sahip yapılar, şehrin dışkale surları içinde ve kale kapıları boyunca gerçekleştirilmiştir.

Kayseri şehrinde ticaret bölgesinin morfolojik olarak en temel değişimi, 15. yüzyılın sonunda Osmanlı'nın Kayseri'yi fethi ile inşa edilen Kayseri Bedesteni ile başlamıştır. Bedesten'in kitabesine göre yapı II. Bayezid döneminde Abdulhay oğlu Emir Mustafa tarafından 1497 senesinde yaptırılmıştır. İçkale dışında, ancak dışkale surlarının içinde yer alan ve Hançerli Sultan Vakfına ait olan Bedesten (Çayırdağ, 1981, 2006; Nazif, 1987) inşa edildiği dönemde Bezzazistan / "Tüccar Çarşısı" olarak tanınmaktadır.⁴ Ulu Cami'nin kuzeyinde bulunan bedesten 19. yüzyılda (bkz. Şekil 4) güneyden Vezir Hanı'nın üçüncü avlusuna, kuzeyden Kapalı Çarşı'nın Terziler Çarşısı'na, doğudan yine Kapalı Çarşı'nın Sipahi (Uzun Çarşı) Çarşısı'na bitişiktir.

³ *Ahmet bin Abdürrahman Vakfiyesi* (H. 882), VGMA, D. 608/1, 111/132.

⁴ *Kadı Hacı Bedrüdün Mahmud ibn Süleyman Vakfiyesi* (H. 966), VGMA, D. 582, 24/12.

Şekil 3. Kayseri şehri (Euthchides 1882'den uyarlanmıştır)

Şekil 4. Bedestenin güneyinde yer alan ticaret yapıları

Bedesten'in iki farklı yönde kapısı bulunur. Bunlardan doğu kapısı Sipahi Çarşısı'na açılırken batı kapısı Ulu Sokağa ve Pamuk Hanı'na bağlanır. Bedestenin esas bölümüne kuzeyden sonradan eklenmiş olan kanat bölümü, Cingilloğlu Çarşısı vakfiyesinde "Kuyumcular Çarşısı" olarak adlandırılmaktadır (Çayırdağ, 1981: 546).

Ticaret bölgesindeki ikinci temel morfolojik değişim etkisini dış kale surları içerisinde batı surlarına yakın bir alanda ve bedestenin batısında inşa edilen Pamuk Hanı ile göstermiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında vakfiye kayıtlarında⁵ Bezzaz Han adı ile kayıtlı olan ticari yapı Bedesten'den farklı bir yapı olup, "Penbe" adı ile anılan ve Bedesten'in kuzeybatısında yer alan (Penbe Han) Pamuk Han'dan başkası değildir. Vakfiye kayıtlarında Bezzazistan yakınında olduğu belirtilen Pamuk Han Samagarlıların lideri Hızır Bey'in kızı ve Eratna emirlerinden Hacı İbrahim'in eşi olan Şah Hatun tarafından vakıf yapısı olarak inşa ettirilmiştir (Özırmak, 1992: 193). Dolayısıyla kitabe olmamasına rağmen yapının 15. yüzyıl başlarında, Eratna Beyliği'nin Kayseri'de egemenlik kurduğu dönemde yapıldığı iddia edilmektedir

⁵ Mustafa Bey ibn Abdülhayy Vakfiyesi (H. 907), VGMA, D. 584, 150/76.

Şekil 5. Bedestenin kuzeyinde ve yakın çevresinde yer alan ticaret yapıları

(Özırmak, 1992: 193). Yapı bedestenin kuzey bölümündeki Kuyumcular Çarşısının Ulu Sokağın üzerine açılan giriş kapısının hemen kuzeybatısında bulunmaktadır. Vakfiyelerde Bedestenin ve Pamuk Hanın konumu bir diğerine göre tarif edilmekte, bununla birlikte Gön Hanı inşa edilene değin yapı adının Yeni Han olduğu anlaşılmaktadır (Çayırdağ, 2002).

Çarşı bölgesinin formel (biçimsel, şekli) ve işlevsel oluşumunu belirleyen bir diğer yapı 1519 yılında Vezir Hanı, Urgancılar Çarşısı ile Bezzazlar Çarşısı'nın sınırladığı alanda inşa edilen Gön Hanı'dır. İnşa edildiği tarihte "Yeni Han" adı ile anılan ve içerisinde deri ticaretinin yapılması nedeniyle Gön Hanı adını sonradan alan yapı Pir Mehmet Paşa vakfına aittir.⁶

16. yüzyılın ikinci yarısında dönemin Kayseri Kadılığını yapmış olan Süleyman oğlu Kadı Hacı Bedreddin Mahmud tarafından Bedesten ve Ulu Cami ekseninde yapılaşmaya başlayan ticaret merkezine yeni ticaret yapıları eklendiği görülmektedir. Benzer bir biçimde Nasrullahzade Hacı Mehmed Vakfı tarafından Kayseri şehrinde Nasrullahzade Hanı ve Bezzaz Hanı yanı sıra çok sayı-

⁶ Pir Mehmed Paşa ibn Mehmed Cemalüddini Aksarayi Vakfiyesi (927), VGMA, D. 747, 178/151.

Şekil 6. Güney dışkale surları ve hendek çevresi ticaret yapıları

da ticaret yapısı vakfedilmiştir. Bu vakfiyeden yola çıkarak Nasrullahzade Hanı'nın Pamuk Han'dan farklı bir ticaret yapısı olduğu söylenebilir. Nitekim Çayırdag (2001: 247) Nasrullahzade Hanı'nın kaynaklarda adı geçen Kapan Hanı olduğunu iddia etmektedir. Bu iddia 1584 tarihli Nasrullahzade Hacı Mehmed vakfiyesindeki kayıtlarca teyit edilmektedir. Ayrıca dönemin şer'iyeye sicili kayıtlarında At Pazarı mevkiinde Kapan Hanı'nın bulunduğu anlaşılmaktadır (Karagöz 2009: 270).

16. yüzyılın sonunda çarşı bölgesinin kuzey dışkale sur duvarlarını (bkz. Şekil 5) taşmasını sağlayacak kadar güçlü bir etki yaratan yapılar topluluğunun inşasıyla formel yapının derinden etkilendiği görülmektedir. 1581 tarihli vakfiyeye göre burada, sur duvarları dışında, Kurşunlu Cami ve yakınında bulunan Ahmed Paşa Hanı yanı sıra bir büyük imaret, bir mektep, bir muallimhane ve bir hamam vakfedilmiştir.⁷ Cami ve çevresindeki yapıların bir külliye niteliğinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Böylece çarşı bölgesinin morfolojik olarak kuzeybatı gelişme odağı tayin edilmiştir. Söz konusu külliye ile kuzeybatı sur duvarları arasında batıya doğru uzanan yol aynı zamanda Uzun Çarşının bulunduğu bir ticaret bölgesini oluşturmaktadır.

17. yüzyılın başlarında kuzeydoğu dışkale sur duvarlarını aşan ve Paşa Sarayının (Hükümet binasının) ardında ticaret yapılarının inşası çar-

şı bölgesinin yayılımını bu yönde etkilemiştir. Abdi Bey veya "Kıflamazoğlu" adı ile tanınan Kığnamaz Hanı'nın At Pazarı mevkiinde 1622 yılında yaptırıldığı bilinmektedir (Nazif, 1987). Dolayısıyla dışkalenin At Pazarı Kapısı ve çevresinde vakfedilen bu yapılar topluluğu ile At Pazarı mevkiinin hemen doğusunda gelişen konut alanları sayesinde çarşı bölgesinin morfolojik olarak kuzeydoğu yayılımının belirlendiği açıkça görülmektedir. 17. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise kentin güneyinde bulunan Boyacı Kapısı çevresinde (bkz. Şekil 4) demirciler ve muhtabların (keçi kılı dokuyan zanaatkarların) yer aldığı ve bir çarşı niteliğinde ticaret etkinliklerinin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.⁸ Güneydoğu dışkale kapısı olan Kılıçkapı çevresinde (bkz. Şekil 6) yine ticari mekânlar olarak Hendekkenarı çarşısı ve Kılıçkapı çarşısı gibi çarşı gruplarının bulunduğu söylenebilir.

18. yüzyılda Çarşı bölgesini etkileyen en önemli unsur, Kayseri Ulu Cami'nin kuzeydoğu köşesinde Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın 1723 senesinde (Keskin, 2000) inşa ettirdiği Vezir Hanı olmuştur (bkz. Şekil 4-5). Söz konusu han yapısı, yer seçimi, kapladığı alan ve ihtiva ettiği oda sayısı bakımından Kayseri'nin suriçinde günümüze ulaşan ticaret hanları arasında en büyüğüdür. Hanın ana giriş kapısı doğuda olmakla birlikte, hemen bitişiğinde bulunan Urgancılar Çarşısı'nın giriş kapısının yakınındadır. Yapı üç

⁷ Mehmet Beyoğlu Hacı Ahmed Paşa Vakfiyesi (H. 989), VGMA, D. 503, 326/165.

⁸ Hasan Paşa Vakfiyesi (H. 1085), VGMA, D. 618/1, 61/45.

Tablo 2 Vakıfların Hayrat-Akar İlişkisi

Kuruluş Dönemi	Vakıf Adı	Vakıf Kurucu Sınıfı	Vakfedilen Akarın Niteliği			Akarın Tahsis Edildiği						
			Dükkân (adet)	Han (adet)	Diğer (adet)	Hizmetler				Yer		
						Aile fertleri	Dini Hiz.	Eğitim Hiz.	Sosyal Hiz.	Şehir içi	Şehir dışı	
19.yy öncesi	Hoca Ahmet bin Abdürrahman Vakfı		4	*	*						■	
	Mustafa Bey ibni Abdülhayy Vakfı	Askeri	42	Pamuk han	*						■	
	Hançerli Sultan Vakfı		*	Bedesten	*	**					■	
	Piri Mehmet Paşa Vakfı	Askeri	2	Gön hanı	*							□
	Hacı Mustafa bin Hacı Mehmed Vakfı		5	*	*						■	
	Bamyacızade İbrahim ve Osman ve Yahya Efendilerin (Hacı Hamza) Vakfı		6	*	*						■	
	Gavremzade Abdülkadir Ağa Vakfı		25		*						■	
	Kadı Bedrettin Mahmut Vakfı	Askeri	*	Han	*						■	
	Hacı Mehmed Vakfı		1	*	*						■	
	Nasrullahzade Hacı Mehmed Vakfı		54	Nasrullahza de hanı	*	**					■	
	Mehmet Beyoğlu (Doğancı) Hacı Ahmed Paşa Vakfı	Askeri	*	Ahmed Paşa hanı	*						■	
	Çerkes Bey ibni İsa Bey Vakfı	Askeri	13	*	*						■	
	Abdi Bey Çeşmesi vakfiyesi		6	Abdi Bey (Kıflamazoğlu)	*						■	
	Hasan Paşa Vakfı	Askeri	15	*	*						■	
	El-hac Ali Efendi İbnül-hac Yusuf		5	*	*						■	□
	Abdulvahhab Efendi Bin Mustafa Vakfı		1	*	*						■	
	Es-Seyyid el-Hac Derviş Ağa bin Hasan Ağa Vakfı		29	*	*						■	
	Damat İbrahim Paşa Vakfı	Askeri	*	Vezir hanı	*	**						□
	Şeyh Kasım Efendi Kızı Şerife Emine Hatun Vakfı		1	*	*						■	□
	Es-Seyyid Mehmed Ağa ibni's-Seyyid Mustafa Efendi Vakfı		2	*	*						■	
Matbah Emine Hacı Halil Efendi Vakfı	Askeri	44	*	1						■	□	
El-Hac Halil ibni el-Hac Ali Vakfı		3	*	*						■		
19. yüzyıl sonrası	Güpgüzade Seyyid Hacı Ebubekir Ağa bini Hacı Mustafa Ağa Vakfı		120	*	*						■	
	Mustafa Efendi bin Mehmed Vakfı		147	*	*						■	
	Ebubekir ve Şerife Emine Vakfı		8	*	*						■	

avlulu ve iki katlı olarak programlanmıştır. Vezir Hanı İstanbul başkent yapılarında görülen üç avlulu planı ile Anadolu'da inşa edilen taşra ticaret yapıları arasında tekil bir örnek olarak dikkate değer bir yapıdır.

Bu han yapıları arasında kalan kentsel toprak üzerinde pek çok çarşı ve dükkânın kurulmuş olduğu, şehrin 19. yüzyıl haritası üzerinde (bkz. Şekil 3) açık bir biçimde izlenmektedir. Böylece içkalenin batısında ve bedestenin doğusundaki alanda sıkışmış Paşa (Hükümet) Sarayı ile Bedesten arasında, kuzey-güney istikametine serpilmiş ve benzer ticari malların satışında uzmanlaşmış ticari işlikler (işyerleri) zamanla çarşı alanlarını oluşturmuştur. Böylece meydana gelen Kayseri Kapalı Çarşısı İstanbul Kapalı Çarşısı'ndan sonra ikinci büyük, Anadolu'nun ise en büyük kapalı çarşısı olma özelliğini haizdir.⁹

3.2. Çarşı Bölgesinde Vakıfların Para Getiren Mülk (Akar) Kayıtları

1550 – 1600 tarihleri arasında 1-2 bedesten, 4 han ve en az 43 vakıf dükkânının bulunduğu bilinen Kayseri kent merkezi (Faroqhi, 1994), 1872 yılında çarşı, han ve caddelerde yer alan dükkân, mağaza, oda, peyke gibi toplam 2749 adet ticari işyerine¹⁰ sahiptir (Cömert, 2007: 11-13). 1900 tarihinde ise tarihi ticaret bölgesi, 3722 dükkân ve mağaza ile 30 han yapısını barındıran bir merkeze dönüşmüştür (Çayırdağ, 2001).

3.2.1. Çarşı Bölgesinde Hayrat-Akar İlişkisi

Müslümanlara ait vakıf kayıtlarında gelir getirici mülkler olarak; hanlara, çarşılarla, mağazalara ve dükkânlara dair geniş bilgiler yer almaktadır. Osmanlı döneminin Kayseri'ye ilişkin en erken tarihli vakfiyesi 15. yüzyılın sonuna; en geç vakfiye 19. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir.

⁹ Kapalı Çarşı 1840 ve 1870 yıllarında büyük çaplı bir yangın geçirmiştir. Buna rağmen 1804 dükkânlı olarak büyük bir bölümü yeniden inşa edilmiştir (Erkiletlioğlu 1993: 143-144). Özellikle Kapalı Çarşı'nın kuzeyde yer alan Meydan Kapısı'na ve Odun Pazarı Kapısı'na kadar uzandığını Eutschides'in haritasından tespit etmek mümkünse de yapının kuzeyi günümüzde biçimsel ve işlevsel olarak büyük bir değişikliğe uğramıştır. Bu sebeple Kapalı Çarşının günümüz Urgancılar Çarşısı ile Hacı Efendi Çarşısı girişleri dışında kalan girişler orjinal yapıya ait değildir.

¹⁰ Bunun 1165'i dükkân, 216'sı ise mağazadan oluşmaktadır.

Mahiyetine göre elde edilen gelirin tahsis edildiği hizmetler arasında (bkz. Tablo 2), aile fertleri (% 36), dini gruplar ve hizmetler (% 36), eğitim hizmetleri (% 14), sosyal hizmetler (% 14) bulunmaktadır. 19. yüzyıl öncesinde vakıf gelirinin dağılımında dini hizmetlere % 28'lik oranla en büyük pay ayrılmaktadır. 19. yüzyıl öncesinde vakıfların %40'nın, 19. yüzyıl sonrasında ise tamamının gelirinin aile fertlerine ayrıldığı görülmektedir.

Vakıf gelirlerinin dağılımı mekânsal olarak ele alındığında Kayseri şehri dışına akar transferine dair örneklerle de rastlanmaktadır. Bunlar arasında 1521 tarihli Pir Mehmed Paşa ibn Mehmed Cemalüddini Aksarayî Vakfı'na ait vakfiyede (927) Gön Hanı'nın Kanuni Sultan Süleyman dönemi vezirlerinden Pir Mehmet Paşa tarafından Konya'da Siyavuş adı ile bilinen mevkideki mescide, imarete, zaviyeye, hanikaha, şeyh meskenine ve Aksaray şehrindeki mektebe gelir getirmek amacıyla vakfedildiği belirtilir. Bir diğer önemli örnek ise Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın vakfiyesidir. Vakfiyede Vezir Hanı'nın Nevşehir'de yer alan cami ve imaretine gelir temin etmek üzere yaptırıldığı belirtilmektedir (Karagöz, 2009). Buradan hareketle vakıfların % 8'inde gelirin tamamının Kayseri şehri dışına transfer edildiği söylenebilir.

Çarşı Bölgesinde Vakıfların Etkisi

Kayseri çarşı bölgesi vakıf kurucularının %4 ilmiye, %30 askeri, %66 ise reaya (tüccar ve zanaatkâr) sınıfından olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Kayseri çarşı bölgesinin sivil bir yapılanma olduğu söylenebilir.

Araştırma bulguları Kayseri tarihi ticaret bölgesinde vakıf akarlarının dükkân, mağaza, oda, ev, menzil ve kârhanelerden meydana geldiğini, vakıf müessesesi yoluyla inşa edilen vakıf mülklerinin, Kayseri kentsel ticari donatıların büyük bir bölümünü oluşturduğunu göstermektedir. Vakıf akarlarının büyük bir bölümü (%95'i) dükkân ve mağazalardan oluşmaktadır. Bunlar ise kentin toplam işletmelerinin %40'unu meydana getirmektedir. Vakfiyelerden elde edilen bilgiler

işığında 10 adet han yapısının; Bedesten, Kayseri Ulu Cami'nin kuzeydoğu köşesinde yer alan Vezir Hanı, Penbe (Pamuk) Hanı, Gön Hanı, Pir Mehmed Paşa'ya ait Deve Hanı, Hatuniye Medresesi'nin kuzey yanında 1533 yılına ait bir Han, Nasrullahzade Hanı, Bezzaz Hanı, Ahmed Paşa Hanı, Abdi Bey veya "Kıflamazoğlu" adı ile meşhur olan Kığnamaz Hanı'nın vakıf eseri olduğu kesin olarak söylenebilir. Hatta Kazzazlar (İpekçiler) Çarşısı gibi tamamı vakıf olarak inşa edilmiş kentsel ticari donatların var olduğu bir gerçektir. Bursa menşeli Mustafa Bey ibn Abdülhayy ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa vakıflarının Kayseri'deki akarları Kayseri çarşısının vakıflarca tercih edilen bir çarşı bölgesi olduğunu ve bu nedenle burada mülk sahibi olmanın yüksek gelir getirme ihtimali olduğunu göstermektedir. Ayrıca 19. yüzyıl sonrasında Kayseri şehrinde vakıfların yalnızca aile fertlerine gelir temin etmek amacıyla kurulmuş olmaları Osmanlı sosyal ve iktisadi sisteminden sapma eğilimi gösterir.

4. Sonuç

Bu çalışmada amaç vakıfların İslam kentinin morfolojik izlerinden biri olan çarşı yapılanmasının oluşumu ve tarihi ticaret bölgesinin gelişimi üzerindeki etkisini incelemek ve hayrat ve akar arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır.

Araştırma sonuçlarından ilki Kayseri şehrinin cami-çarşı-kale düzlemindeki formel yapılanmasına göre şehrin İslam kenti modeline uygun; cami çevresinde bedestenin inşası ve kentin ticaret merkezinin gelişmesi şeklinde bir morfolojik yapısı olduğudur. Bu bağlamda Kayseri tarihi ticaret bölgesi örneği İslam kenti üzerinde vakıfların çarşının oluşumu ve gelişimi üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca Kayseri örneğinden hareketle askeri ve yönetici sınıfa mensup kişilerce çarşı bölgesinin gelişiminin yönlendirildiği görülmektedir.

Araştırmada hayrat ve akarların dağılımı göstermektedir ki, vakıfların çarşı bölgesinde inşa ettiği akarların büyük bir bölümü yine Kayseri şehri içerisinde bulunan cami, medrese gibi din ve eğitim kurumları ile içme suyu altyapı hiz-

metlerinin devamlılığı için kullanılmıştır. Bundan dolayı vakıf kurumu, kentsel ticari altyapı ve kentsel ekonomik aktiviteler ile doğrudan bağlantılı bir sistem üzerine kuruludur. Vakıfların oluşturduğu hayrat ve akarlar arasındaki döngüsel ilişki birbirini besleyen ve kentsel hizmetlerin devamlılığını sağlayan bir doğal yapı ortaya koymuştur. Bir yandan cami gibi dini kurumların inşası diğer yandan onlara gelir getirci dükkân, han, hamam, bedesten gibi vakıf mülklerinin yapılması doğrudan kentsel mekânın oluşumu ve gelişimini sağlamıştır.

Şekil 7 Hayrat-akar ilişkisinin döngüsel doğası

Sonuç itibarıyla merkezi iş ve ticaret merkezi konumunda olan çarşı, İslam kentinin ekonomik örgütlenme ve finans merkezidir. Merkezî, dinî, sosyo-kültürel ve ticarî kurumları içerisinde barındıran ve ana ticaret yolları üzerine tutunan çarşı bölgesi, tıpkı su üstünde dikey pozisyonda geminin suda kalmasını sağlayan bir gemi omurgası gibi kentin omurgasını; kenti ayakta tutan yapıyı teşkil etmektedir. Bu nedenle İslam kentinin temel biçimsel, yapısal ve sistematik ögesi çarşı bölgesidir. Bu omurganın inşasında vakıfların güçlü bir etkisi olduğu gibi deformasyonu şüphesiz ki sistemi derinden etkileyecek önemli bir boşluk meydana getirecektir. Bu boşluğun oluşmamasının temelinde hayrat-akar ilişkisinin döngüsel doğası içinde işleyen vakıfların sürdürülebilir bir hizmet sunumu yatmaktadır. Ne var ki, 19. yüzyılın başında vakıfların kamusal-kentsel hizmet sunan kurum olmaktan uzaklaşmış ve yalnızca bireysel ve/veya belli grupların yararına hizmet eden bir yapıya dönüşmüştür. Bu nedenle yerelde üretilen akarın yine yerinde kullanılması suretiyle yerel hizmetlerin karşılanması olarak ortaya çıkan hayrat-akar ilişkisinin döngüsel doğası bozulmuştur.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları:

Abdulahhab Efendi Bin Mustafa Vakfiyesi (H. 1124), Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter No (D.): 734, s.176, sıra 97; VGMA, D. 734, 176/97.

Ahmet bin Abdürrahman Vakfiyesi (H. 882), VGMA, D. 608/1, 111/132.

Bamyacızade İbrahim ve Osman ve Yahya Efendilerin Hacı Hamza Vakfiyesi (H. 936), VGMA, D. 1759, 225/136.

Çerkes Bey ibn İsa Bey Vakfiyesi (H. 996), VGMA, D. 58, 339/338.

Ebubekir ve Şerife Emine Vakfiyesi (H. 1240), VGMA, D. 556, 37/333.

El-Hâc Ali Efendi ibnül-hâc Yusuf Vakfiyesi (H. 1085), VGMA, D. 2108, 106/90.

El-Hâc Halil ibn el-Hâc Ali Vakfiyesi (H. 1142), VGMA, D. 735, 131/62.

El-Hâc Ebubekir Ağa ibn Mehmet bin El-Hâc Musa bin El-Hâc Ömer Vakfiyesi (H. 1217), VGMA, D. 594, 178/129.

El-Hâc Ebubekir Ağa ibn Mehmet bin El-Hâc Musa bin El-Hâc Ömer Vakfiyesi (H. 1222), VGMA, D. 594, 183/130.

El-Hâc Ebubekir Ağa ibn Mehmet bin El-Hâc Musa bin El-Hâc Ömer Vakfiyesi (H. 1126), VGMA, D. 594, 185/131.

El-Hâc Derviş Ağa bin Hasan Ağa Vakfiyesi (H. 1126), VGMA, D. 734/3, 283/143.

El-Hâc Derviş Ağa bin Hasan Ağa Vakfiyesi (H. 1129), VGMA, D. 734/2, 190/105.

Es-Seyyid Mehmed Ağa ibni's-Seyyid Mustafa Efendi Vakfiyesi (H. 1140), VGMA, D. 735, 131/64.

Gavremzâde Abdülkadir Ağa Vakfiyesi (H. 940), VGMA, D. 1759, 740/98.

Hacı Mehmed Vakfiyesi (H. 987), VGMA, D. 608, 171/200.

Hacı Mustafa bin Hacı Mehmed Vakfiyesi (H. 929), VGMA, D. 581/2, 345/346.

Hasan Paşa Vakfiyesi (H. 1085), VGMA, D. 618/1, 61/45.

Kadı Hacı Bedrüddin Mahmud ibn Süleyman Vakfiyesi (H. 966), VGMA, D. 582, 24/12.

Kadı Hacı Bedrüddin Mahmud ibn Süleyman Vakfiyesi (H. 978), VGMA, D. 582, 37/13.

Matbah Emini El-Hâc Halil Efendi ibn El-Hâc Ali Vakfiyesi (H. 1142), VGMA, D. 735, 86/37.

Mehmed bin Nasrullah Vakfiyesi (H. 992), VGMA, D. 582/1, 101/73.

Mehmed bin Nasrullah Vakfiyesi (H. 993), VGMA, D. 582/1, 111/74.

Mehmed bin Nasrullah Vakfiyesi (H. 996), VGMA, D. 582/1, 112/75.

Mehmet Beyoğlu Hacı Ahmed Paşa Vakfiyesi (H. 989), VGMA, D. 503, 326/165.

Mustafa Bey ibn Abdülhâc Vakfiyesi (H. 907), VGMA, D. 584, 150/76.

Mustafa Efendi bin Mehmed Vakfiyesi (H. 1129), VGMA, D. 603/1, 11/6.

Mustafa Efendi bin Mehmed Vakfiyesi (H. 1121), VGMA, D. 608/1, 6/5.

Pir Mehmed Paşa ibn Mehmed Cemalüddini Aksarayî Vakfiyesi (H. 927), VGMA, D. 747, 178/151.

Şeyh Kasım Efendi Kızı Şerife Emine Hatun Vakfiyesi (H. 1140), VGMA, D. 608/2, 366/310.

Harita:

Eutychides, J. (1882). *Projet de Rectification Des Rues de Caesareia*. Kayseri: Empire Ottomane Ministre des Travaux Publics.

İkincil Kaynaklar:

Abou-El-Hâc, Rifa'at Ali (2000). *Modern Devletin Doğası*, (çev. O. Özel, C. Şahin), İstanbul: İmge Kitabevi.

Abu-Lughod, Janet L. (1987). "The Islamic City, Historic Myth, Islamic Essence, and Contemporary Relevance", *International Journal of Middle East Studies*, 19(2), 155-176.

Akbulut, İlhan (2006). "Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi", *Vakıflar Dergisi*, 30, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 61-72.

Alsayyad, Nazar (1991). *Cities and Caliphs, on the Genesis of Arab Muslim Urbanism*, New York: Greenwood Press.

- Armağan, M. (2006). "Osmanlı, Bir Vakıf Medeniyeti", *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 15, 169-171.
- Ateş, İbrahim (1982). "Hayrî ve Sosyal Hizmetler Açısından Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, 15, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 55-88.
- Ateş, İbrahim (1988). "Vakıf ve Vatan Savunması", *Vakıflar Dergisi*, 22, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 169-182.
- Baer, Gabriel (1969). *Studies in the Social History of Modern Egypt*, Chicago: University of Chicago Press.
- Barkan, Ömer Lütfi (1942). "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, 2, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 279-386.
- Barnes, John Robert (1987). *An Introduction to Religious Foundations In The Ottoman Empire*, Leiden: E. J. Brill.
- Berki, Şakir (1965). "Vakıfların Gördüğü Çeşitli Hizmetler", *Vakıflar Dergisi*, 6, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 85-91.
- Brown, L. Carl (1973). Introduction. *From Madina to Metropolis*, L. Carl Brown, ed. Princeton: Darwin Press.
- Brunschvig, Robert (1947). "Urbanisme medieval et droit Musulman" *Revue des etudes islamiques*, Paris: Librairie orientaliste Paul Geuthner, 127-155.
- Cerasi, Maurice, M. (1999) *Osmanlı Kenti-Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygurluğı ve Mimarisi*. (Çev. A. Ataöv), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cömert, Hüseyin (2007). *19. Yüzyılda Kayseri*. Kayseri: Mazaka Yayıncılık.
- Çayırdağ, Mehmet (1981). "Kayseri'de Kitabelerinden XV. ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları", *Vakıflar Dergisi*, 13, 531-578.
- Çayırdağ, Mehmet (2001). *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Çayırdağ, Mehmet (2002). *Kayseri'de Güpgüpzade Hacı Mustafa Ağa Vakıfları (1806-1814)*, Kayseri: Mira Ofset.
- Çayırdağ, Mehmet (2006). *Kayseri Kapalı Çarşısı*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları.
- Çiftçi, Murat (2011). "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Özel Mülkiyet ve Yapısal Özellikleri", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish*, 6/3, 623-644.
- Çizakça, Murat (2000). *A Philanthropic Foundations: The Islamic World from the seventh century to the Present*, İstanbul: Boğaziçi University Press.
- Dettmann, K. (1969). "Islamische und westliche Elemente im heutigen Damaskus", *Geographische Rundschau*, Bildungshaus Schulbuchverl: Westermann, 21 (2), 64-68.
- Ehlers, E. (1991). CITIES iv. Modern Urbanization and Modernization in Persia. *Encyclopædia Iranica*, <http://www.iranicaonline.org/articles/cities-iv>, (14.08.2015).
- Ergin, Osman Nuri (1922). *Mecelle-i Umur-i Belediye / 1 Tarih-i Teşkilat-ı Belediye*. İstanbul: Matbaa-ı Osmaniye.
- Erkiletlioğlu, Halit (1993). *Kayseri Tarihi: En Eski Zamandan Osmanlılara Kadar*. Kayseri: İl Kültür Müdürlüğü.
- Ertem, Adnan (2011). "Osmanlıdan Günümüze Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, 36, 25-65.
- Ettinghausen, R. (1973). "Muslim Cities: Old and New", *From madina to metropolis: Heritage and change in the Near Eastern city*. L. Carl Brown, ed. Princeton: Darwin Press, 290-318.
- Evliya Çelebi. (1970). *Seyahatname*. Cilt 5, İstanbul: Üç Dal Neşriyat.
- Falahat, Somaiyeh (2013). *Re-imagining the city: A new conceptualisation of the urban logic of the "Islamic city"*, Wiesbaden: Springer Gabler.
- Faroqhi, Suraiya (1994). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler: Kent Mekânında Ticaret Zanaat ve Gıda Üretimi 1550-1650*, (çev. N. Kalaycıoğlu). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Gardet, Louis (1944), *Humanisme Musulman d'hier et d'aujourd'hui: Elements Culturels de*

- base, Publications de l'Institut des Belles Lettre Arabes-Tunis, 1, Tunis: S.A.P.I.
- Gardet, Louis (1954), *La Cité Musulmane: vie Sociale et Politique*, Paris: Vrin.
- Genç, Mehmet (2005). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Genç, Mehmet (2014). "Klâsik Osmanlı Sosyal-İktisadî Sistemi ve Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 42, 9-18.
- Gerber, Haim (1998). *Economy and Society in an Ottoman City: Bursa, 1600-1700*. Jerusalem: Hebrew University.
- Gibb, Hamilton Alexander Rosskeen ve Bowen Harold (1950). *Islamic Society and the West*, C. I, Londra: Oxford University Press.
- Günay, H. M. (1986). "Vakıf" *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, XII (2), 475-479.
- Güran, Tefik (2006), *Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar: Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları*, Çağaloğlu, İstanbul: Kitabevi.
- Hourani, A.H. (1970). The Islamic City in the light of recent research. *The Islamic City*. AH. Hourani and S.M. Stem, eds. Oxford, Cassirer; [Philadelphia]: University of Pennsylvania Press.
- İnalçık, Halil (1995). "İstanbul: Bir İslam Şehri" *İslam Tetkikleri Dergisi*, C. IX, çev. İbrahim Kalın, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 243-268. <http://alternatif tarih.com/e-kutuphane/makale/halil-inalcik-makaleleri/>, (10.08.2015).
- İnbaşı, Mehmet. (1992). *XVI.yy Başlarında Kayseri*, Kayseri: İl Kültür Müdürlüğü.
- İpşirli, Mehmet (2006). "Osmanlıda Vakıfların Tarihi Gelişimi" *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 15, İstanbul, 61-72.
- Karagöz, Mehmet (2009). "XVII. ve XVIII. Asırlarda (1650-1750) Kayseri İktisat Tarihi'nde Şehir İktisadiyatı Denemesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 259-279.
- Keskin, Mustafa (2000). "Vakıf ve Kayseri'de Paşa Vakıfları", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (6-7 Nisan 2000)*, Kayseri: KAYTAM Yayınları.
- Koyuncu Kaya, Miyase (2014). Vakıf Kurucusu Olarak Osmanlı Esnafı. *Vakıflar Dergisi*, 42, 35-50.
- Köksal, Ahmet (2014) II. Meşrutiyet Dönemi'nde Vakıfların Yeniden Organizasyonuna Dair İki Eser: İsmail Sıdkı'nın "Hatırat"ı ve Hamadezade Halil Hamdi Paşa'nın Layihası. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 33 (56), 343-385.
- Lapidus, Ira Marvin (1969). Muslim Cities and Islamic Societies. *Middle Eastern Cities. A symposium on Ancient, Islamic, and Contemporary Middle Eastern Urbanism*. Ira M. Lapidus, ed. Berkeley: University of California Press.
- Le Towneau, R. (1957). *Les Villes Musulmanes de L'Afrique du Nord*. Virginia: La Maison des Livres.
- Marçais, G. (1939). L'Urbanisme musulman. *5e Congrès de la Federation des Societes Savantes de l'Afrique du Nord. Tunis, 6-8.04.1939*, 13-34. (Malçais, G. (1957). *Melanges d'histoire et d'archeologie de l'occident musulman, tome I, articles et conférences de George Marçais, Alger*, 219-231 içinde).
- Marçais, G. (1957). La conception des villes dans l'İslam. *Revue d'Alger*, 2, 517-533.
- Marçais, W. (1928) L'İslamisme et la vie urbaine. *Comptes Rendus de L'Academie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 86-100. (Malçais, W. (1961). *Articles et conférences*. Publication de l'Institut Malçais d'Etudes Orientales, Faculte des Lettres d'Alger, No. 21. Paris: Adrien-Maisonneuve, 59-67 içinde).
- Nazif, Ahmet (1987). *Kayseri Tarihi* (çev. M. Palamutoğlu), Kayseri: Kayseri Özel İdare ve Kayseri Belediyesi Birliği Yayınları.
- Nour, H. (2015). "Reconsidering The Waqf: Traditional Mechanism of Urban Regeneration in Historic Muslim Cities", *Archnet-IJAR, International Journal of Architectural Research*, 9(1), 18-30.
- Özdoğan, Kazım (1948). *Kayseri Tarihi Kültür Ve Sanat Eserleri, Alimler-Şairler-Sanatkarlar*. Kayseri: Erciyes Matbaası.
- Özirmak, Yasemin (1992). *Tahrir ve Evkaf Defterlerine Göre Kayseri Vakıfları*, Kayseri: Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü Yayınları.

- Öztürk, Nazif (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Pamuk, Şevket (2007). *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi*, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peşter, Z. (2001). *Vakfiyelerine göre Kayseri Vakıfları (1500 - 1700)ü*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Pirbabaei, M. T. (2008). "Phenomenology of Waqf in material forming of islamic cities", *16th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Finding the spirit of place – between the tangible and the intangible'*, 29 sept – 4 oct 2008, Quebec, Canada. <http://openarchive.icomos.org/141/>, (14.07.2015).
- Raymond, A. (1994). "Islamic City, Arab City: Orientalist Myths and Recent Views", *British Journal of Middle Eastern Studies*, 21(1), 3-18.
- Raymond, A. (2005). "Urban Life and Middle Eastern Cities, the Traditional Arab City", *A Companion to the History of the Middle East*, Youssef M.Choueiri, ed. Malden, MA: Blackwell Pub. Ltd. 207-226.
- Raymond, A. (2008). "The Spatial Organization of the City", *The City in Islamic World*, R. Holod, A. Petruccioli, A. Raymond, eds. c. 1. Leiden, Boston: BRILL. 47-70.
- Sauvaget, J. (1934a). "Esquisses d'une histoire de la ville de Damas", *Revue des Etudes Islamiques*, 4, 421-80.
- Sauvaget, J. (1934b). "Esquisse d'une histoire de la ville d'Alep", *Revue des Etudes Islamiques* 8, 421-88.
- Sauvaget, J. (1941). *Alep: Essai sur le developpement d'une grande ville Syrienne, des origines au milieu du XIXe siecle*, Paris: P. Geuthner.
- Usul, Dilber İlimli (2007). *Selçuklular Zamanında Kayseri'de İlimi ve Kültürel Faaliyetler*, Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Von Grunebaum, G.E. (1955). "Die islamische Stadt", *Saeculum*, 6,138-153.
- Von Grunebaum, G.E. (1961). *Islam, Essays in the Nature and Growth of a Cultural Tradition*, 2. Baskı. London, Routledge & Kegan Paul.
- Will, T. (2007). *Zur orientalisch-islamischen Stadt, Exkursion Damaskus - Syrien vom 27.5.2007 - 3.6.2007 im Rahmen des Masterstudienganges Denkmalpflege und Stadtentwicklung der TU Dresden*, Dresden: Technische Universität Dresden, 15-26, http://tu-dresden.de/die_tu_dresden/fakultaeten/fakultaet_architektur/ibad/master/lehre_alles/exkursionen/bilderExkursionen/syrien/Syrien-Reader-Druckdatei-A5.pdf, (10.08.2015).
- Wirth, E. (1975). "Die Orientalische Stadt", *Saeculum*, 26, 45-94.
- Wirth, E. (1982). "Villes islamiques, villes arabes, villes orientales?: une problématique face au changement", *La Ville arabe dans l'Islam: Histoire et mutations: actes du 2ème colloque de l'A.T.P. "Espaces socio-culturels et croissance urbaine dans le monde arabe"*. Bouhdiba, A. ve Chevalier, D. ed. Tunis: Université de Tunis, Centre d'études et de recherches économiques et sociales, 193-225.
- Wirth, E. (2001) *Die orientalische Stadt im islamischen Vorderasien und Nordafrika: Stadtische Bausubstanz und raumliche Ordnung, Wirtschaftsleben und soziale Organisation*. C. 2. Mainz: von Zabern.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1985). *Institution du "vaqf" au XVIII siècle en Turquie: Étude socio-historique*, Ankara: Imprimerie de la Société d'Histoire Turque.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1986). "Vakıf", İslâm Ansiklo-pedisi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, XII (2), 479-486.
- Yediyıldız, Bahaeddin (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yenen Z. (1988). *Vakıf Kurumu - İmaret Sistemi Bağlamında Osmanlı Dönemi Türk Kentlerinin Kuruluş ve Gelişim İlkeleri*, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yüksel, Hasan (1998). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Sivas.

EK 1:

Sıra No	Vakıf Adı	Tarihi	Vakfedilen Akar	Hayrat(lar)
1	Hoca Ahmet bin Abdürrahman	1477	3 dükkân, 1 Boyahane	Evlâdına ve evlâdından hiç kimse kalmadığında fakir ve miskinlere
2	Mustafa Bey ibn-i Abdülhayy	1502	Bezzazistan 41 dükkân 1 Boyahane	Kurraya
3	Pir Mehmed Paşa ibn Mehmed Cemalüddin Aksarayî	1521	Yeni Han 2 dükkân.	İstanbul'da Mevlana Zeyrek camiinin yanında 1 camii, 1 medrese, Meran Ağa Mahallesinde 1 mescit Mevlana Gürani Camii Mahallesinde 1 mescit ve 1 menzil Camcı Ali Mahallesinde 2 mektep, 1 imaret, 9 oda, 1 medrese Belgrad Kalesinde 1 imaret, Konya'da (Siyavuş) 1 mescit ve 1 imaret ve 1 hankah ve 1 mesken Tarsus'ta Külek Kalesi yakınında 1 zaviye, 1 kervansaray Aksaray'da 1 mektep
4	Hacı Mustafa bin Hacı Mehmed	1523	Dükkânlar (Saraçlar Çarşısı, Debbağlar Çarşısı, Büyük Çarşı ve Derimeydanı'nda, Pir Mehmed Paşaya ait Deve Hanı/Cürdi hanı yakınında)	Sahık mahallesinde 1 mescit Mescidin yanında bulunan çeşmenin su yolcusuna ve havayicine.
5	Bamyacızâde İbrahim ve Osman ve Yahya Efendiler	1529	3 dükkân Dükkânlar (Hisarönü, Saraçlar Çarşısı ve "suk-ise-lani'de)	Evladına Kayseri'de bir mescide ve bu mescit harapol-duğunda fakir ve miskinlere.
6	Gavremzâde Abdülkadir Ağa	1534	17 dükkân Dükkânlar (Mumcular Çarşısı, Boyacılar Kapısında Eskiçiler Çarşısı'ndaniteliği ve sayısı belirtilmemiş akarlar)	Sıraceddin Lala Medresesi öğrencilerine, Bayram bey mescidine medrese öğrencilerine ve her sene Aşure çorbası yapımına, 1 mektep hocasına mektep öğrencilerine
7	Kadı Hacı Bedrüddin Mahmud ibni Süleyman	1559 1571 1559	Kazzazlar (İpekçiler) Çarşısı'nın tamamı 1 han (HatuniyeMedresesi'nin kuzey yanında) Boyacılar Kapısı'ndan şehir içerisine çarşı	Boyacı dâhilinde 1 mescide
8	Hacı Mehmed	1579	1 dükkân	Mescide ve mescide hizmet edenlere
9	Mehmed bin Nasrullah	1584	46 dükkân 2 keçeçi 3 bakkal dükkânı Hisarönünde 1 arpacı dükkân	
10	Mehmed bin Nasrullah	1585	4 dükkân	
11	Mehmed bin Nasrullah	1588	4 dükkân	
12	Mehmet Beyoğlu (Doğancı) Hacı Ahmed Paşa	1581	13 Ocaklı 1 büyük han	1 camii
13	Kayseri Livası Emiri Çerkes Bey ibn İsa Bey	1588	13 dükkân.	Kendi nefisine ve evladına

Methiye Gül Çötelî

14	Abdi Bey Çeşmesi	1633	Sultan Mahallesinde 1 büyük Han Dükkanlar (Uzun Çarşı, Pembeciler Çarşısı, Kasaplar Çarşısı, Bakkallar/Börekçiler Çarşısı, Paşa Hanı karşısında ve Meydan Kapısında dükkanlar (Peşter, 2001).	
15	Hasan Paşa Vakfı	1674	15 adet dükkan.	Kubbe-i camii
16	El-Hâc Ali Efendi İbnül-Hac Yusuf	1675	5 dükkan.	Medine-i Münevvere fakirlerine
17	Abdolvahhab Efendi Bin Mustafa	1711	1 dükkan.	Medrese
18	Es-Seyyidel-Hâc Derviş Ağa bin Hasan Ağa	1714 1717	21 dükkan Düvenönü'nde odalar ve dükkanlar Kuyumcular Sûku'nda 13 dükkanın 1/3 hissesi.	Mahallede bulunan cami Darulhadis Mektep
19	Şeyh Kasım Efendi Kızı Şerife Emine Hatun	1727	1 dükkan hissesi.	Evladına, Medine-i münevvere fakirlerine
20	Es-Seyyid Mehmed Ağa ibni's-Seyyid Mustafa Efendi	1727	2 dükkan.	Evladına
21	Matbah Emîni Hacı Halil Efendi	1729	42 dükkan 1 muhtabane 1 leblebici dükkanı 1 berber dükkanı	Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere fakirleri ile Kayseri'de Cami-i Kebir'e.
22	El-Hâc Halil ibnel-Hâc Ali	1730	3 dükkan.	Evladına
23	Ebubekir Ağa ibn Mehmet bin El-Hâc Musa bin El-Hâc Ömer	1802	11 dükkan 9 kuyumcu 1 iplikçi 2 kahve 3 oturakçı 1 haffaf 1 çilingir 1 menzil 1 kalaycı 2 ekmeççi 1 bezzaz 1 leblebici 1 börekçi 3 berber dükkanı, 38 dikici mağazası.	Evladına
24	Ebubekir Ağa ibn Mehmet bin El-Hâc Musa bin El-Hâc Ömer	1807	22 dükkan 2 bezzaz 1 keçeci 1 börekçi 1 kazzaz 1 kürkçü 1 bakkal dükkanı.	Evladına

25	Mustafa Efendi bin Mehmed Vakfı	1806	16 dükkân 1 kebabçı 3 demirci 5 keçeci 2 eskici 1 haffaf 2 kahve 3 bezzaz 1 oturakçı 8 kuyumcu 2 berber 1 tütüncü 1 leblebici 1 kasap 3 bakkal 1 iplikçi 1 keresteci 1 kazaz hissesi 41 dikici mağazası 10 ev 3 mağaza Yeniçarşı'da dükkân/dükkân hisseleri	Evladına
26	Mustafa Efendi bin Mehmed Vakfı	1814	33 dükkân Kantarçılar Çarşısı'nda vakıf dükkânları ve işlikleri	Evladına
27	Ebubekir ve Şerife Emine	1824	7 dükkân 1 kahve dükkânı	Evladına